

GʻAFUR GʻULOM IJODINING OʻRGANILISHI

Sultanova Gulbika Ravshan qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
oʻzbek tili va adabiyoti universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada urushdan keyingi davrda Oʻzbek adabiyoti rivojida beqiyos oʻrin tutgan yozuvchi va shoir Gʻafur Gʻulom ijodining oʻrganilishi bayon qilinadi. Mustaqillikkacha va mustaqillikdan soʻng Gʻ. Gʻulom ijodiga boʻlgan qarashlar oʻrtasidagi tafovutlar yoritiladi.

Kalit soʻz: Nasr, nazm, folklor aʼnanalari, xalq ogʻzaki ijodi, yakkahokim mafkuraviy-adabiy siyosat, mustaqillik davri adabiyoti, obraz, motivlar, mubologʻa, komizm.

Аннотация. В данной статье описывается исследование творчества писателя и поэта Гафура Гулама, сыгравшего несравненное место в развитии узбекской литературы в послевоенный период. До и после обретения независимости выделены различия во взглядах на творчество Гулама.

Ключевые слова: Проза, стих, фольклорные традиции, фольклор, независимая идейно-литературная политика, литература периода независимости, образ, мотивы, преувеличение, комедия.

Abstract. This article describes the study of the work of the writer and poet Gafur Ghulam, who played an incomparable place in the development of Uzbek literature in the post-war period. Before and after independence differences between views on Ghulam's work are highlighted.

Key word: Prose, verse, folklore traditions, folklore, independent ideological-literary policy, literature of the period of independence, image, motives, exaggeration, comedy.

1903-yilda Toshkent shahrining Qoʻrgʻontegi mahallasida tavallud topgan Gʻafur Gʻulom millatimiz va butun ezgu niyatli bashariyatning qalbiga quloq tuta olgan, ularning dardini dildan his eta bilgan olim, shoir va yozuvchi edi. Nodir isteʼdod sohibi, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi, faylasuf shoir, nosir Gʻafur Gʻulom bizga qoldirgan ijodiy merosining salmoqli qismini nasriy asarlari, xususan qissalari tashkil etadi. Mazkur qissalarni davr va shaxs talqini nuqtai nazaridan oʻrganish yoshlar tarbiyasi va ajdodlarga hurmat ruhini shakllantirish, XX asr voqeligining badiiy talqinlarini yangicha qarashlar asosida oʻrganish negizida estetik didini kamol toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Gʻafur Gʻulom badiiy merosini oʻrganish va tadbiiq qilish har doim adabiyotshunos va tanqidchi olimlarning diqqat markazida boʻlib kelgan. Ijod namunalari 30-yillardayoq maktab va Oliy oʻquv yurtlari dasturlaridan oʻrin olgan. Asarlari hozirgi kunga qadar dunyoqarashi keng, mustaqil fikrli yoshlarni tarbiyalashga xizmat qilib kelmoqda. Gʻ. Gʻulom hayoti va ijodiy merosining oʻrganilishini shartli ravishda ikki davrga boʻlib oʻrganish maqsadga muvofiqdir.

1. Yakkahokim mafkuraviy-adabiy siyosat hukmron boʻlgan davr.
2. Mustaqillik davri.

Yakkahokim mafkuraviy-adabiy siyosat hukmron boʻlgan davrda shoir hayoti va ijodi Olim Sharafiddinov, Oybek, Hamid Olimjon, Homil Yoqubov, Salohiddin Mamajonov, Matyoqub Qoʻshjonov, Naim Karimov, Ozod Sharafiddinov, Baxtiyor Nazarov, Umarali Normatov, Niniel Vladimirova, Sobir Mirvaliev, Solih Qosimov, Berdiali Imomov, Marhamat Amilova, Sharif Yusupov, Qozoqboy

Yo‘ldoshev, Abdug‘afur Rasulov, Hamidulla Boltaboev, Tozagul Matyoqubova va boshqa o‘nlab olimlar tomonidan turli jihatdan o‘rganilgan.

Bular orasida professor Homil Yoqubovning G‘afur G‘ulom hayoti va ijodini tadqiq etuvchi adabiy-tanqidiy ocherki¹ ayniqsa, diqqatga sazovordir. Kitobda atoqli o‘zbek shoiri o‘zi yashagan davr voqeligidan hayotiga mazmun olib, ijodiy imkoniyatlarini kengaytirgan qalamkash sifatida o‘rganiladi. Garchi olim shoirning o‘ttiz besh yillik ijodiy yo‘lini siyosiy-mafkuraviy nuqtai nazardan tahlil etsa ham, uning ichki takomilini kuzatish, asarlari poetik tili va xalqchilligini aniqlash, istiqbol rejalarini pragnoz qilishga ham harakat qilgan edi.

Akademik Salohiddin Mamajonov o‘zining “Shoir va zamonaviylik”², “G‘afur G‘ulom prozasi”³, “Uslub jilolari”⁴ kabi yirik monografik tadqiqotlarida G‘afur G‘ulom ijodi g‘oyaviylik va badiiy barkamollik talablaridan kelib chiqib tadqiq etadi. G‘afur G‘ulom she‘riyati siyosiy-falsafiy ruhi, ko‘tarinki pafosi, hozirjavob va dolzarbligi, xalqchilligi va gumanizmi jihatidan qadrlanadi.

G‘. G‘ulom ijodi:

- a) mumtoz folklor;
- b) Sharq she‘riyati;
- v) rus adabiyoti

kabi uch ildizdan oziqlanganini inobatga olib, shularga tayanib tahlil qilindi. Adabiyotshunos shoirning qirq yillik ijodiy yo‘lini kuzatdai va G‘.G‘ulomni “O‘zbek poeziyasining oqsoqoli”, – deb ta‘rifladi. Munaqqid “Shoir va zamonaviylik” nomli kitobida G‘.G‘ulomning mavzu tanlashi, obraz yaratishdagi o‘ziga xosligi, hayotiy voqealarga asoslanishi, estetik qarashlari va badiiy ijodi o‘rtasidagi birlik kabi jihatlarni yaqqol va asosli ko‘rsatishga harakat qilgan. “Uslub jilolari” monografiyasida esa G‘afur G‘ulom she‘riyatining lirik qahramoni, shoir ijodida an‘ana va novatorlik, uslub masalalari, shuningdek, rus adabiyoti bilan aloqalari, yosh qalamkashlarga ta‘siri chuqur o‘rganiladi. Shoirning poetik ijodi yaxlit tarzda, ya‘ni ustozlari, yozish uslubi, boshqa qalamkashlarga ta‘siri bir butunlikda olib o‘rganildi. Adabiyotshunos “G‘afur G‘ulom prozasi” kitobida yozuvchining nasr sohasidagi mahoratini ochishga, asarlarining janr xususiyatlarini belgilashga, ifoda uslubi va bayonini ko‘rsatishga, ijodiy metodini xarakterlashga asosiy e‘tibor qaratdi. S.Mamajonov tadqiqotlari G‘afur G‘ulomning voqelikka yondashuvi va uni ifoda usuli, ijodiy metodini tayin etishi kabi jihatlari bilan bugungi adabiyotshunoslik talablariga to‘la javob bera olmasa-da, o‘z davrida katta ahamiyat kasb etdi. Ular ko‘zdan qochirgan ulkan adabiy qiymatga ega manbalar keyingi tadqiqotlar uchun tayanch vazifasini o‘tadi.

Marhamat Amilova G‘afur G‘ulomning xalq og‘zaki ijodidan foydalanish tamoyillari va folklor a‘nanalariga ijodiy yondashuvi kabi masalalar o‘rganib, “O‘zbek sovet adabiyotida folklor an‘analari”⁵ nomli kitobida bayon qildi. Tadqiqotchi ijodkorning folklor materialiga murojaat qilishi adabiyotni rivojlantiruvchi muhim omillardan biri ekanligini ta‘kidlaydi. U G‘afur G‘ulom ijodida folklor namunalariga xos shakliy-uslubiy jihat, obraz va motivlar, mubolog‘a va komizmdan foydalanish nisbatan ochiqroq namoyon bo‘lgan bo‘lsa-da, ijtimoiy ideali xarakteridagi “sifatij siljish”larni sho‘ro mafkurasi, estetikasi doirasidagina ko‘rsatishga majbur bo‘ldi.

Umuman, yuqorida ko‘rsatilgan tadqiqotlarda yaqin o‘tmish davri mafkurasining izlari yaqqol o‘z aksini topadi. Bu hol tadqiqotchilarning adabiy tahlillari ahamiyatini, davr imkon bergani qadar

¹ Yoqubov H. G‘afur G‘ulom (hayoti va ijodi). – T: Badiiy adabiyot, 1959

² Mamajonov S. Shoir va zamonaviylik. – T: Fan, 1963

³ Mamajonov S. G‘afur G‘ulom prozasi. – T: Fan, 1966

⁴ Mamajonov S. Uslub jilolari. – T: Adabiyot va san‘at, 1972

⁵ Amilova M. O‘zbek sovet adabiyotida folklor an‘analari. – T: Fan, 1990

Gʻafur Gʻulom ijodi mohiyatini tushunib, asarlarining biografik-genetik ildizlarini ochishga boʻlgan intilishlarini butkul inkor qilishga asos boʻla olmaydi.

Mustaqillik yillarida fikr erkinligi, adabiyotshunoslik va tanqidchilik rivoji uchun keng-keng imkoniyatlar yaratildi. Bu vaziyat Gʻafur Gʻulom shaxsi va ijodiga boʻlgan munosabatni ham chetlab oʻtmadi, unga boʻlgan qarashlar keskin oʻzgardi. Uning ijodiy merosi ildizlari hamda mohiyatiga tobora chuqurroq kirish, tahlil va talqinlar ilgari tadqiqotlardan farqli tarzda Gʻafur Gʻulom fenomenining tamomila yangi qirralarini kashf etishga yoʻnaltirildi.

Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan “Gʻafur Gʻulom tavalludining yuz yilligini munosib nishonlash toʻgʻrisida” maxsus qaror qabul qilinishi va bu sananing keng nishonlanishi, Respublika Birinchi Prezidenti Islom Karimovning Toshkent shahrida shoir haykali ochilishiga bagʻishlangan marosimda aytgan quyidagi soʻzlari ijodkorga boʻlgan cheksiz ehtirom nishonasi boʻldi: “Gʻafur Gʻulom shaxsi, xotirasi va merosi haqida gapirganda, biz bu ulugʻ insonni, avvalo, keng, tom maʼnoda xalq shoiri, deb qiyos etamiz, uning oʻlmas nomi va soʻnmas ijodi oldida bosh egamiz”.⁶

Yuqoridagi qarorga asosan 2003-yilda yurtimizning deyarli barcha hududlarida bu qutlugʻ sanaga bagʻishlangan ilmiy-nazariy va amaliy anjumanlar boʻlib oʻtdi. Anjumanlarda oʻqilgan maʼruzalarning matnlari chop etilib, ilmiy-adabiy jamoatchilik va keng kitobxonlarga taqdim etildi. Mirzo Ulugʻbek nomidagi Oʻzbekiston Milliy universiteti professor-oʻqituvchilari maʼruzalaridan tarkib topgan “Gʻafur Gʻulom va davr”⁷ nomli toʻplamdan Umarali Normatov, Qozoqboy Yoʻldoshev, Hamidulla Boltaboev, Abdugʻafur Rasulov, Sanjar Sodiqov, Hamdam Abdullaev, Hamidulla Dadaboev, Umurzoq Oʻljaboev, Rahmatulla Inogʻomov, Islomjon Yoqubov, Normurod Yoʻldoshev, Ziyodulla Hamidov va boshqalarning ilmiy-nazariy maqolalari oʻrin oldi. Ularda Gʻafur Gʻulom millat ruhining ifodachisi sifatida tahlil va tadqiq etildi. Alisher Navoiy nomidagi Samarqand Davlat universitetida boʻlib oʻtgan ilmiy-nazariy konferensiya natijalari sifatida chop etilgan “Gʻafur Gʻulom va Samarqand”⁸, “Gʻafur Gʻulom oʻzbek adabiyotining bayroqdori”⁹ kabi toʻplamlarda quyidagilar bayon etildi:

Birinchidan, shoir ijodining yuksalishida Samarqand adabiy muhitining oʻrni haqida soʻz yuritildi.

Ikkinchidan, Gʻafur Gʻulom ayrim asarlarining yaratilish tarixi, badiiy mahoratiga doir maʼlumotlar keltiriladi.

Uchinchidan, adabiy-ilmiy muloqotlar, shuningdek, adabiyotning umrboqiyiligini taʼminlovchi omillar tahlil etildi.

Mazkur izlanishlarda shoir tagmaʼnoli fikrlarini ilgʻashga, asarlari bagʻridagi yashirin maʼnolarni yuzaga chiqarishga harakat qilindi. Professor Hamdam Abdullaevning “Gʻafur Gʻulom va Xorazm”¹⁰ risolasi adibning Xorazm mavzusidagi asarlarida keltirilgan eʼtiroflar, uni koʻrgan va muloqotda boʻlgan kishilarning xotiralaridan tartib berilgan. Fikrimizcha, Gʻafur Gʻulomning ziyolilar va olimlar bilan adabiy aloqalarini, sheʼriyat kechalaridagi insoniy xususiyatlarini ham yoritish kerak. Shubhasiz, muallif hayoti bilan chambarchas aloqador boʻlgan hodisalar uning tabiati, ayrim asarlari tarixi, atrofini qurshagan insonlar haqidagi tasavvurlarimizni yanada kengaytiradi. Ammo xalqaro miqyosda tanilgan shoir, nosir va akademik Gʻafur Gʻulomni jahon adabiyoti darajasida oʻrganish, tafakkur qamrovini kengaytirishgina uning oʻz davri adabiy hayotidagi oʻrnini, bugungi kunimiz uchun ahamiyatini teranroq anglash sari yetaklaydi.

⁶ Xalq soʻzi. // – 2003 yil, 13 may.

⁷ Gʻafur Gʻulom va davr. – T: Universitet, 2003

⁸ Gʻafur Gʻulom va Samarqand. – Samarqand, Universitet, 2003

⁹ Gʻafur Gʻulom - oʻzbek adabiyotining bayroqdori. – Samarqand, Universitet, 2003

¹⁰ Abdullayev H. Gʻafur Gʻulom va Xorazm. – T: 2003

Farg'ona Davlat universitetida bo'lib o'tgan ilmiy-nazariy anjuman materiallari "G'afur G'ulom – shoir, yozuvchi va olim"¹¹ deb nomlandi. Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi Andijon Davlat universitetida o'tkazilgan konferensiya natijalari "O'zbek filologiyasining dolzarb muammolari"¹² nomi bilan chop qilindi. Ularda G'afur G'ulomning adabiy-ilmiy merosi, ijtimoiy faoliyati, o'zbek adabiyotida tutgan ahamiyati, asarlarining til xususiyatlaridan tortib, ijod mahsullarini ta'lim tizimida o'rganish muammolari, shoir haqidagi ayrim xotiralargacha qamrab olishga harakat qilingan. Muhimi shundaki, mazkur anjumanlar viloyatlarda o'tkazilishiga qaramasdan, akademiklar: Salohiddin Mamajonov, Botir Valixo'jaev, professorlar: Bahodir Sarimsoqov, Umarali Normatov, Hamidulla Boltaboev, Abdug'afur Rasulov va boshqalar ham ularda o'z ma'ruzalari bilan faol ishtirok etishdi.

"G'afur G'ulom zamondoshlari xotirasida"¹³ nomli to'plamdan O'zbekiston xalq shoirlari: Sobir Abdulla, Zulfiya, Mirtemir, Ramz Bobojon; O'zbekiston qahramonlari: Said Ahmad, Erkin Vohidov, Ozod Sharafiddinov; O'zbekiston xalq yozuvchilari: Hamid G'ulom, Mirmuhsin, Odil Yoqubov, O'tkir Hoshimov; O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimlari: Vahob Ro'zimatov, Maqsud Qoriev; O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi Omon Muxtor, Qozog'iston xalq yozuvchisi Sobit Muqonov, tatar shoiri Samad Shokir, yozuvchi Jonrid Abdullaxonov hamda G'afur G'ulomning rafiqasi Muharram G'ulomovalarning samimiy xotiralari joy egallagan. Oybek, Abdulla Qahhor, Komil Yashin, Mirzo Tursunzoda, Sharof Rashidov, Asqad Muxtor, Nikolay Tixonov, Konstantin Simonov, Abdulqosim Lohutiy, Chingiz Aytmatov, Rasul Hamzatovlarning G'afur G'ulom shaxsiyati, istedodi, salohiyati, badiiy mahorati haqidagi munosib e'tiroflari kitobni ziynatlab turibdi.

Adabiyotshunos olim, akademik Naim Karimov "G'afur G'ulom"¹⁴ nomli risolasida G'afur G'ulom ijodiga bugungi kun nuqtai nazaridan yondashadi. Badiiy jihatdan mukammal she'rlarining yaratilish tarixi, g'oyaviy-badiiy jozibasi haqida fikr yuritib, N.Karimov shoir hayotining hali ko'pchilikka noma'lum bo'lgan ayrim sahifalari haqida naql qilish yo'lidan boradi. Shoir biografiyasiga oid ma'lumotlar vositasida ijodkor ruhiyatini va asarlarini tushunishga intiladi.

Shubhasiz, akademik Baxtiyor Nazarovning "G'afur G'ulom olami"¹⁵ risolasini keyingi yillardagi g'afur G'ulomshunoslikning jiddiy yutug'i desak, mubolag'a bo'lmaydi. Shuningdek, filologiya fanlari nomzodi Tozagul Matyoqubovanning "G'afur G'ulom badiiyati"¹⁶ monografiyasining "G'afur G'ulom nasrining poetik jozibasi" deb nomlangan uchinchi bobida G'afur G'ulom hikoyalarida peyzajning badiiy-estetik funksiyasi o'rganib chiqib, yoritilgan. Adib hikoyalaridagi nasr va nazm uyg'unligi liroepik nasriy uslubning o'ziga xosligi va poetik til jozibadorligi misolida yoritilgan. Ifoda vositalari majmui mutanosibligi – tasvir rang-barangligi jihatidan G'afur G'ulom kichik nasri Gogol va Cho'lpon ijodi bilan chog'ishtirilgan.

G'afur G'ulom ijodi hali to'la-to'kis o'rganilmagan. Bugungi kunda ham ilmiy-adabiy tadqiqotlar davom etmoqda. Yozuvchining ijodiy faoliyati har tomonlama chuqur o'rganilib, turli monografiyalar, dissertatsiya ishlari va kitoblar nashr qilinmoqda. G'afur G'ulomning o'lmas merosining qiymatini va ahamiyatini tiklash va yuksaltirish har doim dolzarb vazifa bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yoqubov H. G'afur G'ulom (hayoti va ijodi). – T: Badiiy adabiyot, 1959
2. Mamajonov S. Shoir va zamonaviylik. – T: Fan, 1963
3. Mamajonov S. G'afur G'ulom prozasi. – T: Fan, 1966
4. Mamajonov S. Uslub jilolari. – T: Adabiyot va san'at, 1972

¹¹ G'afur G'ulom – shoir, yozuvchi va olim. – Farg'ona, 2003

¹² O'zbek filologiyasining dolzarb muammolari. – Andijon, 2003

¹³ G'afur G'ulom zamondoshlari xotirasida. – T: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot - matbaa ijodiy uyi, 2003

¹⁴ Karimov N. G'afur G'ulom. – T: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot - matbaa ijodiy uyi, 2003.

¹⁵ Nazarov B. G'afur G'ulom olami. – T: Fan, 2004.

¹⁶ Matyoqubova T. G'afur G'ulom badiiyati. – T: Fan va texnologiya, 2006

5. Amilova M. O‘zbek sovet adabiyotida folklor an‘analari. – T: Fan, 1990
6. Xalq so‘zi. // – 2003 yil, 13 may.
7. G‘afur G‘ulom va davr. – T: Universitet, 2003
8. G‘afur G‘ulom va Samarqand. – Samarqand, Universitet, 2003
9. G‘afur G‘ulom - o‘zbek adabiyotining bayroqdori. – Samarqand, Universitet, 2003
10. Abdullayev H. G‘afur G‘ulom va Xorazm. – T: 2003
11. G‘afur G‘ulom – shoir, yozuvchi va olim. – Farg‘ona, 2003
12. O‘zbek filologiyasining dolzarb muammolari. – Andijon, 2003
13. G‘afur G‘ulom zamondoshlari xotirasida. – T: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot - matbaa ijodiy uyi, 2003
14. Karimov N. G‘afur G‘ulom. – T: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot - matbaa ijodiy uyi, 2003.
15. Nazarov B. G‘afur G‘ulom olami. – T: Fan, 2004.
16. Matyoqubova T. G‘afur G‘ulom badiiyati. – T: Fan va texnologiya, 2006